

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Summer 2023, Vol.4, No.2, Serial Number 14, pp 1-21

doi 10.22077/vssd.2023.5774.1144

The Impact of Community-Oriented Processes on Social and Cultural Development in Integrated Villages at the Urban Periphery of Zabol

Azam Bordbar Galavi¹, Sirous Ghanbari^{*2}

1. PhD student in Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning - University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.
2. Associate Professor, Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

*Corresponding author, Email: ghanbari@gep.usb.ac.ir

Keywords:

Facilitator, Community-oriented, Development, Zabol, Urban periphery.

Abstract

The primary objective of a community-oriented facilitator is to enhance the skills and capabilities of individuals. Since the primary beneficiaries in this process are the community members themselves, any planning and establishment of community-oriented organizations must be grounded in community management to foster an appropriate platform for local development. With this perspective in mind, this article aims to explore the role of community-oriented processes in the social and cultural development of integrated villages surrounding Zabol City. The research methodology employed is descriptive-analytical, utilizing documentary and survey studies. The statistical population comprises households residing in five suburban areas, totaling 9244 households. Using Cochran's formula at a 95% confidence level, a sample size of 369 households was determined. Proportional distribution was employed in each neighborhood to estimate the sample size. This resulted in the selection of 26 questionnaires from Islam Abad, 38 from Hosseinabad, 76 from Resalat, 99 from Masoom Abad, and 130 from North Hirmand neighborhood as samples. Data analysis was conducted using one-sample T-test and ANOVA. The results indicate that the highest average socio-cultural indicators are observed in Masoom Abad neighborhood with an average of 3.44, followed by Resalat neighborhood with an average of 3.34, and Islamabad neighborhood with an average of 3.30. Conversely, the lowest average is noted in Hirmand North neighborhood with an average of 3.06, and Hossein Abad with an average of 3.07. Furthermore, an ANOVA test was employed to compare the average impact of community-oriented processes on social and cultural dimensions across neighborhoods. The analysis reveals that the socio-cultural component's highest averages are associated with Masoom Abad (average 3.44) and Resalat (average 3.34) neighborhoods, signifying a significantly higher impact compared to Hirmand North and Hossein Abad neighborhoods. One key factor contributing to the higher averages in Masoom Abad and Resalat neighborhoods is the organization of cultural programs such as "Bibi Sanam" on Tuesdays and "Chak Chaki" on Thursdays in the Resalat neighborhood.

Received:

15/Nov/2022

Revised:

16/Jan/2023

Accepted:

07/Feb/2023

How to cite this article:

Bordbar Galavi, A., & Ghanbari, S. (2023). The facilitating role of community-oriented processes on the social and cultural development of integrated villages in Zabol urban peripheral. *Village and Space Sustainable Development*, 4(2), 1- 21. [10.22077/vssd.2023.5774.1144](https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5774.1144)

Copyright: © 2022 by the authors. Licensee Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره چهارم، شماره دوم، پیاپی چهاردهم، تابستان ۱۴۰۲، صفحات ۲۱ - ۱

10.22077/vssd.2023.5774.1144

نقش تسهیلگری فرآیندهای اجتماع محور بر توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در پیراشهر زابل

اعظم بردبار گلوی^۱، سیروس قنبری^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

۲. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

* نویسنده مسئول، ایمیل: ghanbari@gep.usb.ac.ir

چکیده:

مهم‌ترین اهداف تسهیلگری اجتماع محور مربوط به ارتقای مهارت و توانمندی افراد است. با توجه به اینکه مردم ذینفع اصلی در این فرایند هستند، هرگونه برنامه‌ریزی و شکل‌گیری سازمان‌های اجتماع محور می‌بایست مبتنی بر مدیریت مردم باشد تا بتواند بستر مناسبی را برای توسعه محلی ایجاد نماید؛ با این نگرش، هدف مقاله حاضر بررسی نقش فرایندهای اجتماع محور بر توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در اطراف شهر زابل بوده است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات اسنادی و پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق خانوارهای ساکن در پنج محله حاشیه شهر (۹۲۴۴ خانوار) بوده که تعداد ۳۶۹ خانوار، به عنوان حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران انتخاب شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با آزمون T تک نمونه‌ای و آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) انجام شده است. نتایج بیانگر آن است که بالاترین میانگین شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی به ترتیب در محله معصوم آباد با میانگین ۳/۴۴، محله رسالت با میانگین ۳/۳۴، محله اسلام آباد با میانگین ۳/۳۰ بوده و کمترین میانگین به ترتیب مربوط به محله هیرمند شمالی با میانگین ۳/۰۶ و حسین آباد با میانگین ۳/۰۷ بوده است. همچنین براساس مقایسه میانگین تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور در بعد اجتماعی و فرهنگی در سطح محله‌های مورد مطالعه، بالاترین میانگین‌ها در مؤلفه اجتماعی-فرهنگی مربوط به دو محله معصوم آباد و رسالت بوده که میانگین این دو محله به طور معنی‌داری بیشتر از دو محله هیرمند شمالی و حسین آباد است. از دلایل کسب میانگین برتر دو محله معصوم آباد و رسالت می‌توان به برگزاری برنامه‌های سه‌شنبه‌های فرهنگی (بی بی سنم) و پنجشنبه‌های (چک چکی) در محله رسالت اشاره کرد.

واژگان کلیدی:

تسهیلگری، اجتماع محور، توسعه، محلات پیراشهر زابل.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۸/۲۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۱۰/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۱/۱۸

۱- مقدمه

تسهیلگری اجتماع محور راهبرد اساسی بازآفرینی در تداوم تحولاتی است که از ۱۳۸۰ تاکنون در کشور در این روند پدید آمده است. در این نگرش هدف آن است که در چارچوب گفتمان اجتماعی، شناخت کاستیها و آسیبها، نهادسازی و فعالسازی جامعه محلی، مشارکت اجتماعی لازم در همه سطوح کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و ظرفیت سازی ایجاد گردد (شیخی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۵). در این رویکرد تلاش می‌شود مردم از نیازها و خواسته‌های خود آگاه شده و برای برطرف کردن آن تلاش کنند. هدف اصلی در این رویکرد فعال کردن مردم یک اجتماع به منظور ارتقاء ابعاد گوناگون و حل مشکلات آن اجتماع است. ماهیت رویکردهای اجتماع محور مشارکتی است و به همین دلیل ظرفیت سازی و توانمندسازی اهمیت پیدا می‌کند (اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲۵).

این فرآیند، ضمن افزایش سرمایه اجتماعی و حفظ پایداری، می‌تواند از طریق فرایند توانمندسازی، جامعه را به حفظ و ارتقای سلامت و بهبود کیفیت زندگی قادر سازد (یوسفی سادات و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۸). می‌توان گفت هدف نهایی برنامه‌های اجتماع محور کاهش مشکلات موجود در یک اجتماع محلی است. علت تأکید فراوان بر فرایندها و مقتدر شدن اجتماع محلی در این فرآیند به این دلیل است که بدون پی ریزی فعالیت‌هایی که اجتماع در آن مشارکت فعال داشته باشد، اقدام‌های نتیجه‌گرای صرف پایدار نخواهند بود و پس از پایان مداخله معمولاً مشکلات محله دوباره بروز خواهند کرد (وطن پرست، ۱۳۹۸: ۳۳). از آن جا که هر گونه موفقیت برنامه‌های اجتماع محور در گرو مسئولیت پذیری ذی نفعان و دست اندرکاران برنامه به ویژه افراد محلی است.

از سوی دیگر، درگیر کردن دست اندرکاران و ذی نفعان در تمامی سطوح فرایند توسعه محلی یعنی شناخت مسئله، برنامه ریزی، مدیریت، اجرا، نظارت و ارزشیابی امری حیاتی است و از آنجا که مهم‌ترین ذی نفعان، خود مردم محلی هستند، بدیهی است که توانمندسازی آنها، در مدیریت راهبری این فرایند امری حیاتی به شمار می‌رود (یوسفی سادات، ۱۳۹۳: ۳۱). از طرفی امروزه سطح کنونی شهرنشینی و توسعه نگرانی‌های مربوط به گسترش بی‌سابقه شهری را مورد انتقاد قرار می‌دهد به طوری که در یکی از مطالعات بانک جهانی در سال ۲۰۱۵، تراکم در شهرهای کشورهای در حال توسعه سه برابر بیشتر از تراکم شهرهای کشورهای صنعتی است. (Angel, Sheppard & Civco, 2015). ارزیابی‌ها حاکی از آن است که منطقه سیستان نیز از این قاعده مستثنا نمی‌باشد.

اوج مهاجرت‌های روستایی به این منطقه پس از انقلاب اسلامی می‌باشد، در سال ۱۳۶۵ جمعیت این شهر به بیش از ۳ برابر دهه قبل از آن یعنی به بیش از ۷۵ هزار نفر افزایش یافته و توسعه فیزیکی آن به بیش از ۷ برابر و به ۱۲۰۰ هکتار رسید، این رشد بی‌رویه ناشی از مهاجرت‌های خارج از منطقه، پیوستن روستاهای اطراف به پیکره اصلی شهر بوده است. در همین دوره تعداد محلات حاشیه‌ای شهر زابل که قبلاً دو تا سه محله بود، به بیشتر از چهارده محله تبدیل شد. بدین معنی که علاوه بر محلات قدیمی شهر که شامل؛ محله‌های کمالی، بیرجندیها، عشرت آباد، قبرستان، نخعی و پاسبانها بود در این دوره محلات جدید شامل، اسلام آباد، شریعتی، حسین آباد، پشت گاراها، شهید طباطبایی، قاسم آباد و ... شکل گرفته‌اند (بزی، ۱۳۸۵: ۲۲).

از دهه هفتاد به بعد خشکسالی‌های متوالی، زمینه ساز مهاجرت بی‌رویه روستاییان و عشایر شد (ابراهیم زاده، ۱۳۸۹: ۱۴۵). این مهاجران غالباً حاشیه‌های شهر را برای زندگی برگزیده‌اند و محلات جدید حاشیه‌ای را به وجود آورده‌اند (بزی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۸). از جمله این محلات می‌توان به (اسلام آباد و حسین آباد، معصوم آباد، رسالت و هیرمند شمالی) اشاره کرد که از نظر جمعیتی از مهمترین هسته‌های پیراشهری شهر زابل محسوب می‌شوند چرا که پنج محله جمعیتی برابر با ۳۸/۷۰۸ نفر را در خود جای داد است. از این رقم ۲۷۱۱ نفر در محله اسلام آباد، ۳۸۵۰ نفر حسین آباد، ۷۷۸۷ نفر

رسالت، ۱۴۵۳۲ نفر هیرمند شمالی و ۲۴۷۲ نفر در محله معصوم آباد زندگی می‌کنند که ۲۶۸/۵۶ درصد از مساحت کل شهر و ۳۷۰/۹۲ درصد جمعیت محله از شهر را تشکیل می‌دهند (تمام شماری محدوده هدف دفاتر تسهیلگری شهر زابل، ۱۳۹۸). قابل ذکر است که این محلات خارج از بافت شهر نیستند و در طرح تفصیلی نیز در حریم شهر قرار دارند، برخورداری این محلات از حداقل امکانات و خدمات شهری، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باعث شده که آنان علی‌رغم زندگی در متن شهر در حاشیه قرار بگیرند و جذب اقتصاد و اجتماع شهر نشوند و به دلیل نابرابری اجتماعی و فرهنگی در زمره آسیب‌پذیرترین و فقیرترین خانوارهای شهری جای بگیرند. مطالعات اکتشافی اولیه نشان داد که این محلات با چالش‌ها و مشکلات فراوانی در ابعاد اجتماعی و فرهنگی روبرو هستند از جمله معضلات اجتماعی محلات پیراشهر زابل می‌توان به معضل اعتیاد، وجود پاتوق‌های مصرف مواد مخدر اشاره کرد. بزهکاری معتادان متجاهر، تردد افراد بی‌خانمان چهره نامطلوبی به این محلات داده است.

وجود تعداد زیاد زنان سرپرست خانوار و نیز کودکان کار از دیگر معضلات اجتماعی این محلات می‌باشد. از مشکلات محلات پیراشهری در بعد فرهنگی می‌توان به کمبود سرانه‌های فرهنگی (عدم وجود کتابخانه، سرای محله و کانون پرورش فکری) اشاره کرد. به علت درآمد پایین اکثر خانوارهای ساکن در این محلات بیشتر کودکان و نوجوانان از نظر مالی توانایی رفت و آمد به مرکز شهر برای ثبت نام و شرکت در کلاس‌های گذراندن اوقات فراغت و... را ندارند به همین دلیل بیشتر آموزش‌های این قشر معطوف به مدرسه و سال تحصیلی می‌شود. عدم وجود مراکز تفریحی در محلات از دیگر مشکلات موجود در این محلات می‌باشد. با توجه به وجود مشکلات فراوان در روستاهای پیراشهر با هدف کاهش آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی، لزوم توجه به بحث حاشیه نشینی و ورود به آن احساس می‌شود.

در همین راستا دفاتر تسهیل‌گری و توسعه محلی به منظور بهره‌مندی از توان و ظرفیت بخش خصوصی در رشد و توسعه مناطق کمتر توسعه یافته از سال ۱۳۹۶ در ده استان کشور توسط وزارت کشور با هدف شناسایی، آسیب‌شناسی و برنامه‌ریزی برای کاهش آسیب‌های اجتماعی بر پایه داده‌های واقعی ایجاد شدند و از جمله اقدامات مؤثر دولت نیز در راستای کاهش آسیب‌های اجتماعی قلمداد می‌شود (گزارش راه اندازی دفاتر تسهیلگری و توسعه محلی، ۱۳۹۷: ۱۴-۸). به نظر می‌رسد که تأسیس این دفاتر و تسهیلگری اقدامات اجتماع محور می‌تواند با تسهیل ساختن مسیرهای سخت و هموار برای رسیدن به موفقیت و پیشرفت، مردم را به سوی اهداف و انتظاراتشان سوق می‌دهد و سیمای محلات کم‌برخوردار را تغییر خواهد داد و گامی در راستای تحقق توسعه اجتماع محور محسوب می‌شود.

پس از جمع‌آوری داده‌های مقاله فوق دفاتر تسهیلگری در شهر زابل از ۳۱ تیر ماه ۱۴۰۱ حذف گردید که این امر پیامدهایی به همراه داشته است. با توجه به این که هنگام ورود تسهیلگران به محلات جلب اعتماد مردم محلی و نیز تشویق آنها به مشارکت در طرح‌ها به سختی صورت پذیرفت حذف یکباره دفاتر تسهیلگری از محلات حاشیه شهر باعث نیمه‌کاره ماندن بسیاری از اقدامات تسهیلگری در محلات شد و از طرفی عدم اجرای سناریوی خروج از محلات توسط دفاتر تسهیلگری زمینه‌ساز بی‌اعتمادی مردم محلی به نهادهای دولتی و نیز دفاتر تسهیلگری را فراهم آورد است. با این نگرش هدف مطالعه حاضر بررسی نقش فرایندهای اجتماع محور بر توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در زابل می‌باشد.

با توجه به اینکه، تاکنون در ارتباط با تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور در محلات پیراشهر زابل تحقیقی مشاهده نشده است و تحقیقات مشاهده شده در رابطه با دیگر جنبه‌های تسهیلگری و در سایر شهرهای کشور بوده است از جمله فتایی و همکارانش (۱۳۹۳) تأثیر برنامه‌های تسهیلگری با رویکرد اجتماع محور بر افزایش سرمایه اجتماعی ساکنین شهر خرم آباد را مورد بررسی قرار داده‌اند به همین دلیل پژوهش حاضر، در نوع خود دارای اهمیتی در خور توجه خواهد بود. بر این

اساس، تحقیق حاضر در جهت پاسخ به سوال اساسی زیر طراحی گردیده است. تسهیلگری فرآیندهای اجتماع محور چه اثراتی در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در زابل داشته است؟

۲- بنیان نظریه‌ای

واژه تسهیل‌گر اولین بار توسط مایک روبسون و سیاران بری در اواخر دهه ۱۹۷۰ بکار رفت. آنان درگیر بکارگیری نیروی کار در حل و بهبود مشکلات محیط کار بودند. به همین دلیل تسهیل‌گران را به عنوان کارگزاران تغییر می‌پنداشتند که متناسب با سطح مهارت و روشی که در پیش گرفته‌اند، برای توسعه و بهبود عملکرد افراد، گروهها و سازمانها کمک می‌کنند. تسهیل‌گری نخستین بار در نیمه دوم قرن بیستم در بخشهای مختلفی مانند کسب و کار، آموزش و امور توسعه رواج پیدا کرد. اقدامات تسهیل‌گری اجتماعی و توسعه محلی ادامه روندی جهانی است که از ۱۹۹۶ و در کنفرانس هاییتات در استانبول پایه گذاری شد (زنگیشه‌ئی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳). تسهیلگری نوعی روش کار با مردم است که آنها را قادر به فهم یک وظیفه و یا اجرای یک فعالیت به نحوی که رفع‌کننده مشکلات آنان باشد، می‌کند.

همچنین فن و هنری براساس روش هدفمند به منظور ایجاد سهولت در تصمیم‌گیری و فراهم آوردن زمینه دخالت مردم از طریق خودباوری می‌باشد. بنابراین تسهیل‌گری؛ روش دستیابی به پایداری اجتماعی از طریق مشارکت بازیگران محلی و مردم است (Hogan, 2002:6).

شارل فوریه معتقد است مشارکت در بطن انسان است که تجلی آن نیازمند همگرایی افراد جامعه است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۱۲۴). با توجه به این که در سه دهه گذشته فعالین و دست‌اندرکاران توسعه، به شکست برنامه ریزی مرکز محور پی برده و تشخیص داده‌اند که جوامع محلی در ساماندهی امور خود و استفاده مناسب از منابع ظرفیت بالایی دارند. رویکرد امروزه در برنامه ریزی توسعه، دولت‌ها را به دوری گزیدن از نقش غالب و ایجاد بستر برای بخش غیر دولتی و نیروهای محلی ترغیب می‌کند (معمار، ۱۳۹۴: ۱۴۷).

در این رابطه الینسکی^۱ که مهم‌ترین متفکر شکل‌دهنده به مدل کامی‌یونیتی‌سازی در برنامه ریزی محله‌ای است معتقد است؛ برنامه‌ریزی محله‌ای چاره‌ای ندارد مگر آنکه منافع شخصی یکایک ساکنان را در قالب سازمانی زنده و پویا به حرکت در آورد و افراد را به حداکثر علایق فردی خود امیدوار کرده و به حرکت در آورد. شرط مسئله آن است که منافع در محله مشترک شود. آنگاه تمامی افراد درون محله که دارای منافع مشترک‌اند با حداکثر توان به میدان می‌آیند و نوسازی محله‌ای، هدفی همگامی می‌گردد (پیران، ۱۳۹۸: ۹۱). ویتز می‌گوید توسعه ثمره مجموعه‌ای از فعالیتهاست که توسط افراد داوطلبی که از امکانات شخصی (اقدامات خصوصی) خویش استفاده می‌کنند و توسط دولتها که به وسیله اعمال قانون اقدامات دولتی از امکانات عمومی استفاده می‌کنند آغاز می‌شود (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۱۲۳).

در نظریه توسعه مشارکتی نیز به نظر صاحب‌نظران، مشارکت مردم در روند توسعه از چنان اعتباری برخوردار است که گاه توسعه را معادل مشارکت می‌دانند. لذا دستیابی به توسعه پایدار بدون اتخاذ روش‌هایی که در آن به مشارکت مردمی به عنوان زیرینا نگریسته شود، میسر نیست (عظیمی‌آملی و رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۳: ۸۶-۸۲). می‌توان گفت توانمندسازی اجتماع محور مشتمل بر آگاه‌سازی و شناخت از وضعیت موجود، حذف محدودیت‌ها و موانع ساختاری، بهره‌گیری از منابع و ظرفیت‌های جوامع محلی به منظور مدیریت مؤثر بر تلاش‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در جهت بهبود شرایط زندگی است که هدف‌های فردی را با اهداف مشارکتی جامعه هم‌سو کرده و این باور را ایجاد می‌کند که پیشرفت، تحول و توسعه در هر منطقه‌ای، منافع ساکنین این مناطق را به همراه خواهد داشت (افروزیان، ۱۳۹۴: ۴).

^۱- Alinsky

«بولن» ضمن تأکید بر اهمیت ظرفیت سازی برای ایجاد «اجتماعات محله‌ای» توسعه آنها را منوط به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی دانسته و می‌گوید «سرمایه اجتماعی پیش نیاز فرآیند توسعه محله‌ای است و بدون سرمایه اجتماعی، توسعه محله‌ای عملی نخواهد بود (نوروزی و همکاران: ۱۳۹۷: ۸۵۱). از مهم‌ترین ابعاد توانمندسازی می‌توان به هفت بعد؛ اختیار، تصمیم‌گیری، اطلاعات، استقلال، خلاقیت و نوآوری، دانش و مهارت و مسئولیت (پورافکاری و قنبری، ۱۳۹۱: ۲۸) اشاره کرد. همچنین فیتزمن (۲۰۰۴) توانمندسازی را مشتمل بر فرآیندی پنج سطحی زیر می‌داند.

الف) آموزش: نحوه‌ی بروز توانمندی‌های افراد است؛ به نوعی که خود ضمن مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌ها، خود طراح و اجرا کننده باشند. ب) تسهیل‌گری: در این مدل به بازیگران کمک می‌شود تا خود یک طرح را پیاده کنند. ج) حمایت: در حمایت، بر پیاده کردن طرح‌های توسعه‌ای تأکید می‌شود. د) آشکارسازی: در این مدل ارزشیاب، توانمندساز تجربیات خود را در اختیار مردم قرار می‌دهد و به مردم جهت می‌دهد تا بتوانند مسائل را ببینند و طرح کنند و خودشان آن را اجرا کنند. ه) آزادسازی: در این مدل ارزشیاب (توانمند ساز) آموزش دهنده، بروز دهنده‌ی استعداد‌های مردم است و به نوعی، زمینه‌ی بروز استعداد‌های مردم را برای تصمیم‌گیری فراهم می‌کند تا درباره‌ی چگونگی استفاده از امکانات و منابع، یافتن راه‌های مفید برای مشارکت و فرصت‌های جدید تلاش کنند (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۴).

با توجه به آن چه که بیان شد شاخص‌های معرف برنامه توانمند سازی اجتماع محور را می‌توان به شرح ذیل دانست.

- ظرفیت سازی مشارکت در تصمیم‌گیری‌های توسعه از طریق آموزش اعتمادسازی و ارتقای سطح مهارت مشارکتی کارکنان سازمانهای دولتی و غیر دولتی (کمیته امداد) در عمل ایجاد ستادها و مراکز هماهنگی و تصمیم‌گیری با عضویت فعالان اجتماعی (شبکه‌های امداد محله). آموزش توانمندسازی جوامع محلی از طریق آگاه‌سازی اجتماعی و اجرای دوره‌های آموزشی تشویق مردم، معتمدین و خیرین به حضور و مشارکت عمومی در فرایندهای توسعه محلی.
- نهادینه سازی فرایند تصمیم‌گیری جمعی طریق رسمیت بخشی به گروهها و اجتماعات محلی و تعاونیهای روستایی، سهیم اجتماعات محلی در منافع حاصل از اجرای برنامه‌های توسعه.
- مدیریت مشارکتی در اجرای برنامه‌ها توسط اجتماعات محلی طریق مشارکت آنان در هدایت پروژههای اجرایی قبول اولویتهای برنامه بر مبنای پیشنهادات و موضوعات مورد علاقه خبرگان، محلی توافق بر روی شاخص‌های ارزیابی موفقیت برنامه با نظر و مشارکت خبرگان محلی تهیه سیاستهای اجرایی برنامه بر اساس نظر خبرگان و نمایندگان جوامع محلی.

- تعهد سازمانهای دولتی و غیر دولتی (کمیته امداد) بر حمایت از برنامه توسعه محلی از اولویت قائل شدن برای توسعه و تأمین زیرساختهای مورد نیاز برنامه توسط نهادهای دولتی تضمین مشارکت کنندگان دولتی در حمایت از تغییر در رویکرد برنامه ریزی خود به سمت اولویتهای توسعه اجتماع محور تا انتها (کاظمی و مالکی، ۱۳۹۰: ۳۳۰).

به طور خلاصه می‌توان گفت توانمند سازی به دنبال آن است که موانع ذهنی، مالی، اجتماعی و نهادی ساکنان سکونتگاه‌های غیر رسمی را از طریق آموزش، ایجاد انگیزش، افزایش امکان دسترسی به منابع مالی، اشتغال‌زایی، افزایش توان مالی خانوارها، ایجاد امنیت اقامت بر طرف سازد و با این اقدامات موجب توانمند سازی ساکنان در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و نهادی گردد (قرل سوفلو و انتظام، ۱۳۹۴: ۸). با مطالعه و کنکاش در متون علمی به خصوص گزارش‌ها، تحقیقات و پروژه‌های انجام شده در خصوص تسهیلگری اجتماع محور به برخی پژوهش‌های مرتبط با تحقیق حاضر روبرو می‌شویم که در ادامه بحث به مهمترین آنها اشاره می‌گردد.

اژدری فر و احمدوند (۱۳۹۱)، به بررسی پیامدهای طرح تسهیلگران بر زنان روستایی شهرستان بویر احمد پرداخته‌اند، هدف این پژوهش واکاوی پیامدهای طرح تسهیلگری زنان روستایی در دهستان سپیدار واقع در شهرستان بویر احمد است در این تحقیق روش پیمایش به شیوه علی-مقایسه‌ای بهره‌گیری شده است. جامعه آماری پژوهش را زنان روستایی در

دهستان سپیدار تشکیل داده‌اند. حجم نمونه با استفاده از جدول نمونه گیری پاتن، ۲۱۰ نفر تعیین شد نتایج آزمون تحلیل کواریانس نشان داد که طرح تسهیلگری زنان روستایی بر هر دو شاخص اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی زنان روستایی معناداری داشته است به گونه‌ای که وضعیت اقتصادی زنان فعال ۱۳٪ و وضعیت اجتماعی - فرهنگی آنها ۴۶٪ بهبود یافته است.

کازمیان و همکاران (۱۳۹۲)، مطالعه‌ای تحت عنوان دستیابی به توسعه پایدار محلی از طریق ظرفیت اجتماعی ساکنین و فعالان اقتصادی محله غیر رسمی (مطالعه موردی: محله شمیران نو) انجام داده‌اند. هدف مقاله معرفی سازه ظرفیت اجتماعی و ارتباط آن با توسعه پایدار محلی به تفکیک گروه‌های اجتماعی ساکنین و فعالان اقتصادی است. روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی-پیمایشی و نوع مقطعی است که نتایج آن از طریق آزمون همبستگی استخراج گردید. نتایج تحقیق حاکی از آن است که میان ظرفیت اجتماعی گروه‌های تحقیق با توسعه پایدار محلی ارتباط مثبت و معنی‌داری برقرار است. فتایی و همکاران (۱۳۹۳)، تاثیر برنامه‌های توانمندسازی با رویکرد اجتماع محور بر افزایش سرمایه‌ی اجتماعی شهر خرم آباد را مورد مطالعه قرار داده‌اند. این تحقیق از دیدگاه هدف کاربردی و از نظر شیوه‌های گردآوری و پردازش اطلاعات توصیفی و پیمایشی است جامعه آماری تحقیق فوق را کلیه ساکنین شهر خرم آباد و محلاتی که در سال ۹۳-۹۲ دارای پایگاه خدمات اجتماعی بودند تشکیل داده‌اند که براساس آمار سازمان بهزیستی استان لرستان بالغ بر ۵۰۰۰۰۰ نفر برآورد شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از ضریب همبستگی، رگرسیون و آزمون کای اسکور استفاده شده است. نتایج بیانگر آن است که سرمایه‌ی اجتماعی، متوسط رو به پایین است و رابطه معناداری بین مولفه‌های توانمند سازی و سرمایه اجتماعی وجود دارد.

وطن دوست و آرمن (۱۳۹۷)، به بررسی رویکرد اجتماع محور در پیشگیری از اعتیاد نوجوانان و جوانان: نقش تسهیلگری مرکز سلامت روان محلی پرداخته‌اند هدف از این پژوهش بررسی رویکردی اجتماعی به پیشگیری از اعتیاد با تاکید بر نقش تسهیلگری مرکز سلامت روان محلی اندیشه مهر شهر محمودآباد از توابع شهرستان شاهین دژ بود. نتایج بدست آمده نشان دهنده آن است که میزان موفقیت نهادهای پیشگیری از اعتیاد منوط به این است که تا چه اندازه این نهادها زمینه‌ها و بسترهای لازم برای حضور و مشارکت مردم و سازمان‌های غیردولتی را فراهم و آموزشهای لازم را در خصوص چگونگی مشارکت در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های پیشگیری ارائه می‌کنند به نظر می‌رسد که استفاده از رویکرد اجتماعی در مبارزه با مواد مخدر می‌تواند گامی موثر در پیشگیری از اعتیاد باشد.

کریمی و تقی‌لو (۱۳۹۹)، پژوهشی تحت عنوان مدیریت بحران اجتماع محور راهی به سوی توسعه پایدار انجام داده‌اند. هدف مقاله ارزیابی مدل اجتماع محور و بررسی ضرورت و جنبه‌های آن می‌باشد روش انجام این تحقیق با توجه به واکاوی مدیریت بحران اجتماع محور، به لحاظ ماهیت از نوع بنیادی - نظری است. در این تحقیق برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات از روشهای اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده گردیده است یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رویکرد اجتماع محور، کاستی‌های رویکرد بالا به پایین را که در نشان دادن نیازهای محلی به دلیل غفلت از منابع بومی و ظرفیت‌ها شکست خورده است را ندارد و به دنبال کاهش آسیب‌پذیری مردم، اصلاح برنامه‌ریزی و مدیریت بحران است. شیخی و همکاران (۱۴۰۰)، مقاله‌ای تحت عنوان توسعه محلی و رویکرد تسهیلگری اجتماع محور (محله جعفرآباد) انجام داده‌اند. در این پژوهش با استفاده از روش کیفی فعالیتها و اقدامات دفتر تسهیلگری و توسعه محلی جعفرآباد مورد بررسی قرار گرفته شده است. نتایج نشان داد دفتر تسهیلگری و توسعه محلی محله جعفرآباد با رویکرد توسعه اجتماع محور در سطح محله جعفرآباد و تعامل و ارتباط با ساکنین و نهادها فعال در سطح محله گامهای موفق در جهت توسعه محله انجام داده است. زنگی‌شاهی و همکاران (۱۴۰۰)، مطالعه‌ای تحت عنوان تسهیلگری و شکوفایی ظرفیت‌ها و دارایی‌های محلی انجام داده‌اند. یافته‌ها بیانگر آن است که برای تمرکز بر دارایی‌های محله جعفرآباد، باید ابتدا دارایی‌ها را شناسایی کرد. بر این اساس

دارایی های کلیدی اجتماع محلی عبارتند از افراد اثرگذار، انجمن ها و کانونهای محلی (CBO)، سازمان های مردم نهاد (NGO)، مراکز حمایتی خیریه ای، سازمان های دولتی، دارایی های فیزیکی، روابط اجتماعی، دارایی های فرهنگی، دارایی های اقتصادی و مالی بوده است. بر همین اساس هر محله و اجتماع محلی واجد شرایط و ظرفیت ها و دارایی هایی است که با اتکاء به آنها می توان در زمینه رفع مشکلات محله و توسعه اجتماع محلی گام برداشت. یافته های پژوهش حاکی از پایین بودن سرمایه ها و دارایی های محله جعفرآباد در تمام ابعاد بوده است.

هوگن^۱ (۲۰۰۲)، کتابی تحت عنوان فهم تسهیلگری (نظریه و اصول) انجام داده است این کتاب در یازده فصل تدوین شده است که به ترتیب در هر فصل هر یک از موارد زیر مورد بحث قرار گرفته است فصل اول پیدایش زمینه تسهیلگری، فصل دوم توسعه تسهیلگری در مدیریت، فصل سوم توسعه تسهیلگری در آموزش و پرورش، فصل چهارم توسعه تسهیلگری و نقش آن در توسعه جامعه، فصل پنجم تعاریف و استعارات تسهیلگری، فصل ششم مدل های تسهیلگری، فصل هفتم تعاریف مشترک تسهیلگری، فصل هشتم نظریه ها و مفاهیم اصلی کار گروهی، فصل نهم تسهیلگری گروه های متنوع فرهنگی، فصل دهم تسهیلگری و فناوری، فصل یازدهم حرفه ای گری و اخلاق مورد بحث قرار گرفته است.

تیروانهو^۲ (۲۰۲۰) پژوهشی تحت عنوان ارزیابی واقع بینانه از روند تسهیلگری برای بهبود پاسخگویی اجتماعی توسط سازمان های جامعه محور انجام داده است در این مقاله، محرک های زمینه ای، سازوکارهای تولیدی و نتایج کلیدی که در جریان پیکربندی های (C-M-O) ادغام شده اند، شناسایی شده است. فدهال و همکاران^۳ (۲۰۲۱) به بررسی مدیریت صندوق روستا؛ الگوی مشارکت جامعه برای توسعه روستا در منطقه شمال آچه، اندونزی پرداخته اند از تجزیه و تحلیل داده ها می توان نتیجه گرفت حمایت و مشارکت احزاب مختلف، حضور و مشارکت اعضای جامعه در فعالیت ها و برنامه های مختلف، توانمندسازی جامعه و توسعه اقتصادی روستا را در پی خواهد داشت.

مارپائونگ و دامانیک^۴ (۲۰۲۱) به بررسی تأثیر مشارکت جامعه برای اجرای توسعه راه ها در دهکده سیباگاندینگ، منطقه گاروگا پرداخت، نتایج تحقیق نشان داد که بین مشارکت جامعه و اثربخشی اجرای توسعه جاده ای ۰/۷۵۹ رابطه مثبت وجود دارد. مطالعات انجام شده در خارج از کشور نیز به بررسی جنبه های متفاوت تسهیلگری پرداخته اند ولی در رابطه با تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور و نقش آن در توسعه نواحی پیراشهری تاکنون مطالعه خارجی مشاهده نشده است. لی و کراسنی^۵ (۲۰۲۱) مقاله ای تحت عنوان، نقش مردم محلی در مدیریت مشارکتی نخلستان های کره ای انجام داده اند. نتایج مؤید آن است که دسترسی به منابع مهم، حل منازعات، افزایش اعتماد متقابل و ایجاد ظرفیت محلی، بین چهار روستا متفاوت است. این یافته ها بینش بالقوه ای از پتانسیل جامعه مدنی محلی از طریق نقش های پیوندی سازمان های شهروندی روستایی، برای کمک به ظهور شبکه های مدیریت مشارکتی و تطبیقی و بهبود نتایج مدیریت ارائه می دهد. تشابه مقاله فوق با دیگر تحقیقات انجام شده در این است که در رابطه با تسهیلگری و نیز توانمند سازی جامعه محلی تحقیقاتی در سطح کشور و نیز استان سیستان و بلوچستان انجام شده است.

از جمله مراد زاده و همکارانش (۱۳۹۹)، تحقیقی تحت عنوان توانمندسازی اجتماع محور با رویکرد ظرفیت سازی در مناطق روستایی سیستان و بلوچستان: یک مدل داده بنیاد انجام داده اند. اما تمایز مقاله فوق با تحقیقات حاضر به لحاظ موضوعی در این است که تاکنون در رابطه با تسهیلگری اقدامات اجتماع محور در مناطق پیراشهری زابل، مطالعه ای مشاهده نشده است. از لحاظ جامعه آماری نیز نوآوری پژوهش فوق در این است که به بررسی پنج منطقه پیراشهری زابل

¹-Hogan

²- Tirivanhu

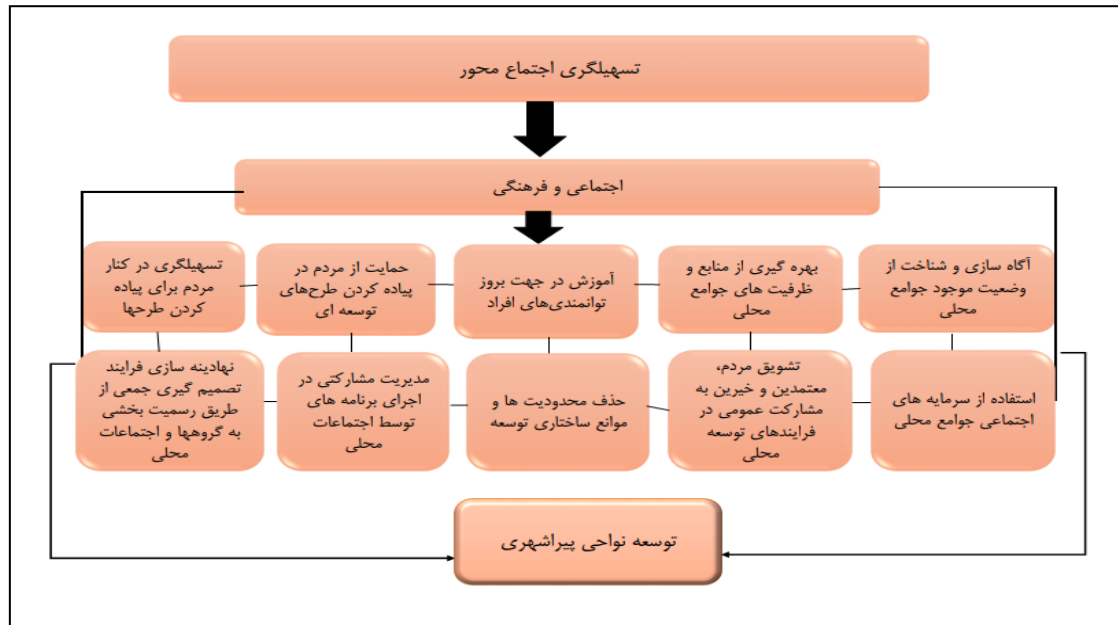
³-Fadha et al

⁴- Marpaung & Damanik

⁵- Lee & Krasny

که جزء محدوده عملیاتی دفاتر تسهیلگری هست پرداخته شده است. شکل ۱. مدل مفهومی تسهیلگری فرآیندهای اجتماع محور بر توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در زابل را نشان می‌دهد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش
منبع: نگارندگان

روش، تکنیک‌ها و قلمرو

تحقیق حاضر، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، میدانی و از حیث روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کمی-پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق خانوارهای ساکن در پنج محله حاشیه شهر (۹۲۴۴ خانوار) است. سپس با توجه به تعداد خانوارهای موجود در محلات فوق تعداد (۳۶۹) خانوار، به عنوان حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در سطح اطمینان ۹۵ درصد، به دست آمد، برای برآورد حجم نمونه در هر محله از قاعده تسهیم به نسبت در هر محله استفاده گردید. که از این تعداد ۲۶ پرسشنامه در محله اسلام آباد، ۳۸ پرسشنامه در محله حسین آباد، ۷۶ پرسشنامه محله رسالت، ۹۹ پرسشنامه محله معصوم آباد و ۱۳۰ پرسشنامه در محله هیرمند شمالی (شکل شماره ۱) به عنوان نمونه انتخاب گردید. در وهله بعد، با مراجعه به چارچوب نمونه، تعداد پاسخگویان مورد نظر در هر یک از طبقات به صورت تصادفی انتخاب شده و سپس داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه گردآوری شد. ابزار اصلی برای گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته در طیف لیکرت بود که از دو بخش اصلی مشخصه‌های فردی پاسخگویان و نیز اقدامات اجتماعی و فرهنگی انجام شده توسط تسهیلگران در جدول ۱ که شامل معیارهای (شناسایی و حمایت، برنامه‌های آموزشی و پرورشی، برنامه‌های مطالعاتی، مواد مخدر، پیشگیری حقوقی، امنیت، پیشگیری، سرانه فرهنگی، مراکز تفریحی، مشارکت، درمان، اطلاع رسانی عمومی، اطلاع رسانی عمومی، گروه‌های محلی، خدمات مشاوره) می‌باشد. تشکیل شده است (مشاهدات میدانی و گفتگو با کارشناسان اجتماعی و مددکاری دفاتر تسهیلگری، ۱۴۰۱).

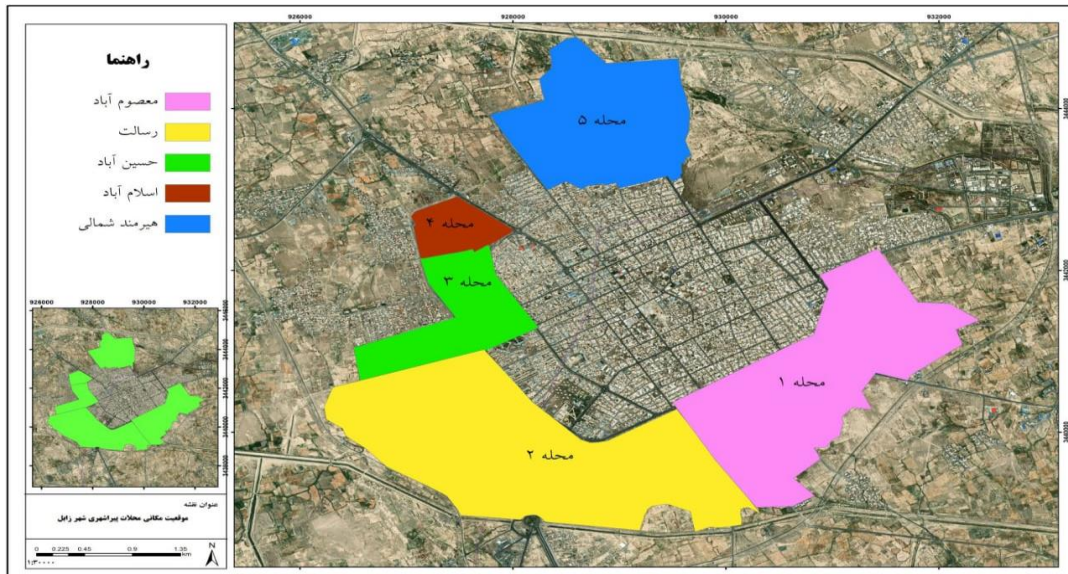
روایی پرسشنامه با نظر پانل متخصصان در زمینه موضوع مورد پژوهش مورد تایید قرار گرفت و برای تعیین پایایی ابزار تحقیق پیش آزمون (۳۰ پرسشنامه) انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای مقیاس تسهیلگری فرآیندهای

اجتماع محور ۸۶/۰ و برای تسهیلگری اجتماعی ۸۲/۰ و تسهیلگری فرهنگی ۸۳/۰ بدست آمد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون T تک نمونه‌ای و آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) استفاده شد.

جدول ۱: معیار و زیر معیارهای شاخصهای اجتماعی و فرهنگی مورد بررسی در تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور

معیار	زیر معیار
شناسایی و حمایت	معرفی کودکان بد سرپرست و بی سرپرست برای دریافت خدمات به نهادهای دولتی و غیر دولتی، دریافت کمک های نقدی و غیر نقدی برای افراد آسیب پذیر و در معرض آسیب، شناسایی کودکان کار شناسایی کودکانی که ترک تحصیل کرده اند
برنامه های آموزشی و پرورشی	برگزاری کلاس های گذران اوقات فراقت، برگزاری جشن ها و مراسم عزاداری به مناسبت های مختلف برای کودکان و نوجوانان، برگزاری همایش های فرهنگی در محله (مانند پیاده روی، برگزاری غرفه های کتاب خوانی و ..)
برنامه های مطالعاتی	کمک به راه اندازی کتابخانه، نقش تسهیلگری در افزایش سرانه مطالعه در محلات
مواد مخدر	کمک به کاهش مصرف مواد مخدر در محلات، کمک به جمع آوری پاتوق های مصرف مواد مخدر، کمک به جمع آوری مراکز فروش مواد مخدر
پیشگیری اجتماعی	کاهش بزهکاری و رفتارهای پرخطر و آسیب های اجتماعی در کودکان و نوجوانان، برگزاری دور همی های آموزشی مرتبط با رفتارهای پر خطر و آسیب های اجتماعی در محلات، برگزاری کارگاه های مختلف (بهداشت، آسیب های اجتماعی و ...)
پیشگیری حقوقی	برگزاری دوره های آموزش شهروندی برای ارتقای حقوق شهروندان، برگزاری دوره های مشاوره رایگان حقوقی و استفاده از گروه تسهیلگران حقوقی در محلات
امنیت	کمک به افزایش امنیت محلات، ن کمک به کاهش جرم و جنایت در محلات، کمک به کاهش تکدی گری در محلات، کاهش تردد افراد کارتن خواب در محلات
پیشگیری سرانه فرهنگی	جلوگیری از تولد نوزادانی بی هویت و بی سرپرست در پاتوق ها
مراکز تفریحی	ایجاد و افزایش سرانه های فرهنگی در محلات (کتابخانه، سرای محله و کانون پرورش فکری و ...)
مشارکت	ایجاد و تجهیز مراکز تفریحی در محلات
مشارکت	همراهی معتمدان و ریش سفیدان محله در مشارکت و همراهی در کارها، همراهی کودکان و نوجوانان محله در مشارکت و همراهی در کارها، همراهی جوانان محله در مشارکت و همیاری در کارها، ایجاد حس نیاز به مشارکت افراد محلی در انجام کارها، احترام به عقاید جوانان در عرصه مشارکت و تصمیم گیری برای محلات
درمان	ارجاع افراد کم بضاعت و بی بضاعت به مراکز درمانی برای دریافت خدمات پزشکی به صورت رایگان، رابزنی برای اختصاص پزشک رایگان (چشم پزشک، پزشک متخصص و ...) به محلات مورد نظر
اطلاع رسانی عمومی	اطلاع رسانی در مورد طرح ها و برنامه ها به اهالی محلات، ارائه توضیحات کامل و جامع در مورد پروژه های در حال انجام به مردم
گروه های محلی	ایجاد گروه های اقدام محلی در زمینه های مختلف (حقوقی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و ...)
خدمات مشاوره	ارائه خدمات مشاوره ای در زمینه های کودک و خانواده و ...، ارائه خدمات مشاوره حقوقی و .....

مآخذ: نگارندگان با استفاده از مشاهدات میدانی و گفتگو با کارشناسان اجتماعی و مددکار دفاتر تسهیلگری

شکل ۱: موقعیت پنج محله پیراشهری در شهر زابل

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

نتایج تحقیق نشان داد که از مجموع ۳۶۹ خانوار که به عنوان نمونه انتخاب شده است ۶۲/۶ درصد پاسخگویان زن و ۳۷/۴ درصد مرد بودند (از دلایل بالا بودن نسبت زنان به مردان این است که پرسشنامه‌های تحقیق به روش تصادفی ساده تکمیل گردیده است). از نظر وضعیت تاهل ۶۵ درصد پاسخگویان متاهل و ۳۵ درصد مجرد هستند. تحصیلات بیشتر پاسخگویان یعنی (۳۶ درصد) دیپلم، ۲۵/۷ درصد لیسانس، ۱۶/۳ درصد فوق دیپلم و ۱۳/۶ درصد سیکل دارند. از نظر سنی ۳۹/۳ درصد پاسخگویان بین ۱۸ تا ۳۰ سال، ۳۵/۵ درصد بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۱۸/۲ درصد بین ۴۱ تا ۵۰ سال، ۵/۷ درصد بین ۵۱ تا ۶۰ سال و ۱/۴ درصد بالای ۶۰ سال سن دارند. از نظر شغلی، ۳۲/۸ درصد افراد بیکار، ۲۴/۴ درصد شغل آزاد و ۲۰/۶ درصد کارمند بودند.

در جدول ۲ میزان درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار شاخص های اجتماعی و فرهنگی توصیف شده است که بالاترین میانگین در بعد شاخص های اجتماعی- فرهنگی به ترتیب مربوط به شاخص های برگزاری کلاس های گذران اوقات فراغت برای کودکان و نوجوانان (با میانگین ۳/۷۷)، رایزنی با ادارات در راستای کمک به راه اندازی کتابخانه در محلات (با میانگین ۳/۷۴)، ارائه خدمات مشاوره ای در زمینه های کودک و خانواده و با میانگین ۳/۷۲) می باشد. و کمترین میانگین در بین شاخص های اجتماعی و فرهنگی را به ترتیب شاخص های کمک به کاهش تکدی گری در محلات (با میانگین ۲/۵۳)، استفاده از ظرفیت گروه تسهیلگران حقوقی در محلات (ارائه خدمات مشاوره رایگان)، (با میانگین ۲/۵۵)، جلوگیری از تولد نوزادانی بی هویت و بی سرپرست در پاتوق ها (با میانگین ۲/۶۶) را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲: مقادیر درصد فراوانی و میانگین شاخص های اجتماعی - فرهنگی (مرتب شده از بیشترین به کمترین میانگین)

رتبه	انحراف استاندارد	میانگین	گزینه ها (برحسب درصد)					سوالات
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱	۱/۱۴	۳/۷۷	۲۹/۳	۳۹/۳	۱۶	۱۰	۵/۴	برگزاری کلاس های گذران اوقات فراقت برای کودکان و ...
۲	۱/۳۳	۳/۷۴	۳۹	۲۶	۱۴/۴	۱۱/۱	۹/۵	رایزنی با ادارات در راستای کمک به راه اندازی کتابخانه در محلات
۳	۱/۱۱	۳/۷۲	۲۲/۵	۴۸/۸	۱۵/۲	۵/۷	۷/۹	ارائه خدمات مشاوره ای در زمینه های کودک و خانواده و ...
۴	۱/۲۶	۳/۷۱	۳۶/۶	۲۲/۵	۲۳/۸	۹/۲	۷/۹	ایجاد حس نیاز به مشارکت افراد محلی در انجام کارها
۵	۱/۲۱	۳/۶۹	۲۸/۲	۳۷/۷	۱۷/۶	۷/۹	۸/۷	برگزاری جشن ها و مراسم عزاداری به مناسبت های مختلف در محلات با استفاده از ظرفیت نهادهای دولتی و ...
۶	۱/۱۷	۳/۶۴	۲۵/۵	۳۶	۲۳/۳	۷/۳	۷/۹	نظر خواهی و مشارکت اهالی محلات در اجرای پروژه های مختلف در محلات
۷	۱/۲۳	۳/۶۱	۳۲	۲۰/۹	۳۱/۲	۸/۱	۷/۹	همراهی جوانان محله در مشارکت و همیاری در کارها
۸	۱/۲۵	۳/۵۹	۳۰/۴	۲۵/۵	۲۵/۵	۱۰	۸/۷	شناسایی کودکانی که ترک تحصیل کرده اند
۹	۱/۱۶	۳/۵۷	۲۰/۹	۴۰/۷	۲۱/۷	۸/۱	۸/۷	ایجاد گروه های اقدام محلی در زمینه های مختلف (حقوقی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و ...)
۱۰	۱/۲۶	۳/۵۴	۲۷/۴	۲۹/۳	۲۲/۸	۱۱/۱	۹/۵	شناسایی کودکان کار محلات
۱۱	۱/۲۴	۳/۵۳	۲۴/۷	۳۲/۲	۲۵/۵	۶/۵	۱۱/۱	معرفی کودکان بد سرپرست و بی سرپرست برای دریافت خدمات به نهادهای دولتی و غیر دولتی
۱۱	۱/۲۵	۳/۵۳	۲۷/۴	۲۷/۶	۲۵/۷	۹/۵	۹/۸	رایزنی برای دریافت کمک های نقدی و غیر نقدی برای افراد آسیب پذیر و در معرض آسیب محلات
۱۲	۱/۲۹	۳/۵۰	۲۵/۵	۳۲	۲۲/۲	۸/۱	۱۲/۲	کمک به ایجاد و افزایش سرانه های فرهنگی در محلات (کتابخانه، سرای محله و کانون پرورش فکری و ...)
۱۳	۱/۲۶	۳/۴۵	۲۶/۶	۲۱/۴	۳۳/۱	۸/۱	۱۰/۸	برگزاری همایش های فرهنگی در محله (مانند پیاده روی، برگزاری غرفه های کتاب خوانی و ..)
۱۴	۱/۱۸	۳/۴۴	۲۲/۵	۲۵/۲	۳۵/۵	۷/۹	۸/۹	افزایش سرانه مطالعه در محلات
۱۵	۱/۱۷	۳/۴۱	۲۰/۱	۲۷/۹	۳۴/۴	۸/۱	۹/۵	همراهی معتمدان و ریش سفیدان محله در مشارکت و همراهی در انجام کارها

ادامه جدول ۲: مقادیر درصد فراوانی و میانگین شاخص های اجتماعی - فرهنگی (مرتب شده از بیشترین به کمترین میانگین)

رتبه	انحراف استاندارد	میانگین	گزینه ها (برحسب درصد)					سوالات
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۶	۱/۲۲	۳/۳۸	۱۹	۳۱/۷	۲۸/۷	۹/۲	۱۱/۴	احترام به عقاید جوانان در عرصه مشارکت و تصمیم گیری برای محلات
۱۷	۱/۳۰	۳/۳۶	۲۰/۶	۳۲	۲۴/۷	۸/۱	۱۴/۶	همراهی کودکان و نوجوانان محله در مشارکت و همراهی در کارها
۱۸	۱/۳۶	۳/۲۵	۱۹	۳۲/۵	۲۱/۱	۸/۹	۱۸/۴	رایزنی با ادارات مربوطه در ارجاع افراد کم بضاعت و بی بضاعت به مراکز درمانی برای دریافت خدمات پزشکی به صورت رایگان
۱۹	۱/۳۹	۳/۲۴	۲۰/۶	۳۰/۹	۱۹/۲	۱۰/۳	۱۹	کمک به حل مشکلات محلات
۲۰	۱/۱۳	۳/۲۲	۱۳/۸	۲۴/۹	۴۱/۵	۸/۹	۱۰/۸	برگزاری کارگاه های مختلف (بهداشت، آسیب های اجتماعی و ...)
۲۱	۱/۵۰	۳/۱۹	۲۴/۹	۲۴/۹	۱۸/۷	۷	۲۴/۴	اطلاع رسانی به اهالی محلات در مورد طرح ها و برنامه های اجرا شده و در حال اجرا در محلات
۲۲	۱/۳۱	۳/۱۰	۱۷/۱	۲۴/۷	۲۴/۱	۱۹/۵	۱۴/۶	رایزنی با ادارات در راستای کمک به افزایش امنیت
۲۳	۱/۳۲	۳/۰۳	۱۷/۶	۲۰/۹	۲۲/۸	۲۴/۴	۱۴/۴	برگزاری دوره های آموزش حقوق شهروندی
۲۴	۱/۳۶	۲/۹۹	۱۸/۲	۲۰/۹	۱۹/۸	۲۴/۴	۱۶/۸	رایزنی با ادارات برای جمع آوری پاتوق های مصرف مواد مخدر
۲۵	۱/۳۳	۲/۹۴	۱۶/۵	۱۷/۳	۲۸/۲	۱۹/۲	۱۸/۷	ایجاد و تجهیز مراکز تفریحی در محلات
۲۶	۱/۳۴	۲/۸۴	۱۹/۳	۱۲/۲	۱۴/۶	۴۰/۹	۱۳	کاهش تردد افراد کارتن خواب در محلات
۲۷	۱/۱۷	۲/۸۳	۱۱/۷	۱۳/۶	۳۳/۳	۲۸/۷	۱۲/۷	کاهش بزهکاری و رفتارهای پرخطر و آسیب های اجتماعی در محلات
۲۷	۱/۱۹	۲/۸۳	۱۰	۲۱/۴	۲۲/۵	۳۳/۹	۱۲/۲	کمک به حل و فصل دعاوی در محلات با استفاده از ظرفیت های محلی (ریش سفیدان و معتمدان)
۲۸	۱/۲۱	۲/۷۸	۱۰/۶	۱۸/۷	۲۳/۸	۳۲/۲	۱۴/۶	کمک به افزایش امنیت محلات با همبازی مردم محلی
29	۱/۲۵	۲/۷۶	۱۳/۶	۱۲/۷	۲۵/۲	۳۳/۳	۱۵/۲	کمک به کاهش مصرف مواد مخدر در محلات
۳۰	۱/۳۵	۲/۷۲	۱۵/۲	۱۵/۴	۱۶	۳۳/۳	۲۰/۱	کمک به کاهش جرم و جنایت در محلات
۳۱	۱/۴۲	۲/۶۶	۱۴/۶	۱۷/۶	۱۴/۶	۲۵/۷	۲۷/۴	جلوگیری از تولد نوزادانی بی هویت و بی سرپرست در پاتوق
۳۲	۱/۴۴	۲/۵۵	۱۷/۶	۱۰	۱۱/۱	۳۲/۵	۲۸/۷	استفاده از ظرفیت گروه تسهیلگران حقوقی در محلات (ارائه خدمات مشاوره رایگان)
۳۳	۱/۴۱	۲/۵۳	۱۳	۱۳/۸	۲۰/۱	۱۹/۵	۳۲/۶	کمک به کاهش تکی گری در محلات میزان

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۴۰۱.

جهت مقایسه میانگین تسهیلگری فرآیندهای اجتماع محور در بعد فرهنگی و اجتماعی آن مقداری استاندارد یا مفروض از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. آزمون T تک نمونه ای زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که یک نمونه از جامعه داشته باشیم و می‌خواهیم میانگین آن را با یک حالت معمول یا استاندارد و یا حتی با یک عدد فرضی و مورد انتظار مورد مقایسه کنیم. در این آزمون ما میانگین نمونه را با مقدار ۳ مورد مقایسه قرار می‌دهیم. چنانچه مقدار هر کدام از متغیرها به طور معنی‌داری بیشتر از مقدار ۳ باشد ($p < 0.05$) می‌توان استنباط کرد که میزان آن عامل به طور معنی‌داری بالا و زیاد است. دامنه نمرات از ۱ تا ۵ است و نمره ۳ به معنای متوسط است. نتایج آزمون T تک نمونه ای در جدول ۳ نشان داد که بالاترین میانگین شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی به ترتیب در محله معصوم آباد با میانگین ۳/۴۴، محله رسالت با میانگین ۳/۳۴، محله اسلام آباد با میانگین ۳/۳۰ می‌باشد و کمترین میانگین به ترتیب مربوط به محله هیرمند شمالی با میانگین ۳/۰۶ و حسین آباد با میانگین ۳/۰۷ می‌باشد.

جدول ۳: آزمون T تک نمونه ای جهت مقایسه میانگین تسهیلگری فرآیندهای اجتماع محور و شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی به تفکیک محله‌ها

محله	متغیر	میانگین	تفاوت میانگین	درجه آزادی	مقدار t	سطح معنی‌داری
هیرمند شمالی شمالی	شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی	۳/۰۶	۰/۰۶	۱۲۹	۱/۶۴	۰/۱۰۳
اسلام آباد	شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی	۳/۳۰	۰/۳۰	۲۵	۲/۱۹	۰/۰۳۸
حسین آباد	شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی	۳/۰۷	۰/۰۷	۳۷	۱/۱۰	۰/۳۷۷
رسالت	شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی	۳/۳۴	۰/۳۴	۷۵	۳/۷۸	< ۰/۰۰۱
معصوم آباد	شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی	۳/۴۴	۰/۴۴	۹۸	۴/۲۳	< ۰/۰۰۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱.

در جدول ۴ میانگین تسهیلگری فرآیندهای اجتماع محور در بعد اجتماعی و فرهنگی بر اساس محله با آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) مقایسه شد. نتایج نشان داد بالاترین میانگین‌ها در مولفه اجتماعی-فرهنگی مربوط به دو محله معصوم آباد با (میانگین ۳/۴۴) و رسالت با (میانگین ۳/۳۴) بود که میانگین این دو محله به طور معنی‌داری بیشتر از دو محله هیرمند شمالی با (میانگین ۳/۰۶) و حسین آباد با میانگین (۳/۰۷) بود. با توجه به مشاهدات میدانی و اظهارات اهالی محلات در هر چهار محله پیراشهری اقدامات چشمگیر فرهنگی و اجتماعی انجام شده است اما به نظر می‌رسد در دو محله معصوم آباد و رسالت این اقدامات از نظر پاسخگویان نمود بیشتری داشته است.

در محله معصوم آباد برنامه‌ای تحت عنوان سه شنبه‌های فرهنگی (بی بی سنم) برگزار می‌شود شرح این برنامه به این صورت می‌باشد که سه شنبه‌های هر هفته در یکی از کوچه‌های محله معصوم آباد آیین‌های سنتی منطقه سیستان دهل و ساز، چوب بازی همراه با چاپ زابلی (رقص محلی)، شعر خوانی و آسوکه خوانی، بازی‌های محلی منطقه سیستان مانند کُشتی کُچ، هفت سنگ و ... توسط کودکان، نوجوانان و بزرگسالان محله انجام می‌شود و با استقبال اهالی محله روبرو شده است این برنامه در قالب یک برنامه فرهنگی و اجتماعی شاد احیاگر سنت‌های بومی و محلی منطقه سیستان بوده است.

علاوه بر این با توجه به نبود برنامه هایی برای گذران اوقات فراغت کودکان و نوجوانان، در این محله به صورت رایگان کلاس آموزش بازیگری برای این قشر برگزار شد افراد آموزش دیده پس از کسب مهارت در این زمینه در غالب به گروه در سطح محله نمایش های خیابانی برگزار می کردند. برگزاری کلاس های نقاشی، فن بیان، کاردستی، روخوانی و روان خوانی قرآن کریم و قصه خوانی از دیگر فعالیت های اجتماعی و فرهنگی در این محله می باشد.

علاوه بر سه شبانه های فرهنگی برنامه پنج شبانه های ورزشی نیز در محله معصوم آباد برگزار می شد شرح این برنامه به این صورت است که پنجشنبه های هر هفته اهالی محله در پارک محله معصوم آباد جمع می شوند و به انجام حرکات ورزشی، مسابقه فوتبال، والیبال و غیره در این پارک مشغول می شوند.

از دیگر اقدامات شاخص انجام شده در محله معصوم آباد که آن را نسبت به سایر محلات متمایز کرده است می توان به رنگ آمیزی دیوارهای منازل بدون نما و قدیمی (کوچه فرخی ۱۳) اشاره کرد که با همکاری خیرین انجام شد در این کار خیرین کار خرید پمپ و نیز اهداء رنگ را بر عهده گرفتند. یکی دیگر از اقدامات اجتماعی و فرهنگی بسیار متفاوت در محله معصوم آباد کار نقاشی درب ورودی دیوار مدرسه استثنایی پسرانه پویش (متوسطه دوم) با طرح های بومی و محلی (نقاشی خانه های کاه گلی مناطق روستایی سیستان همراه با رقص محلی مردان با لباس بومی) بود.

ایده طرح توسط کارشناس اجتماعی و شهرساز دفتر تسهیلگری مطرح شد و در ادامه جهت عملیاتی کردن طرح، رنگ مورد نیاز با رایزینی با آموزش و پرورش شهر زابل تامین شد و کار نقاشی دیوار انجام گردید لازم به ذکر است در تمامی مراحل طراحی و نیز رنگ آمیزی مردم محله معصوم آباد در کنار تسهیلگران مشارکت فعال و سازنده ای داشتند. رنگ آمیزی دیوار این مدرسه با توجه به جانمایی مدرسه (در حاشیه شهر) و نیز تحصیل کودکان استثنایی در این مدرسه باعث ایجاد روحیه نشاط و سرزندگی در بین دانش آموزان این مدرسه گردید.

در محله رسالت نیز برگزاری پنجشنبه های (چک چکی) به همراه برگزاری غرفه های فروش صنایع دستی بانوان در کنار آن و راه اندازی کتابخانه در دفتر تسهیلگری با کمک خیرین و نیز اجرای برنامه های فرهنگی گوناگون مانند برگزاری مسابقات نقاشی و کتابخوانی، برگزاری کلاس های عروسک بافی با همکاری فنی و حرفه ای برای کودکان و نوجوانان، باعث گردیده که نسبت به سایر محلات رتبه بهتری را کسب کند.

با توجه به اینکه کودکان ساکن در محلات پیراشهری در معرض انواع آسیب های اجتماعی قرار دارند و نیز امکانات تفریحی برای گذراندن اوقات فراغت برای کودکان در این محلات اندک می باشد برگزاری کلاس های متنوع برای این کودکان باعث گرایش آنها به شرکت در این کلاس ها می شود، برگزاری کلاس فن بیان توسط گوینده رادیو شهری زابل جناب آقای علیدادی به صورت رایگان برای کودکان و نوجوانان محلات اسلام آباد، حسین آباد، رسالت و هیرمند شمالی از دیگر اقدامات فرهنگی اجرا شده در این محلات می باشد. از دیگر اقدامات انجام شده در پنج محله پیراشهری می توان به برگزاری کلاس های سیاه دوزی و سوزن دوزی، برپایی همایش های پیاده روی و غرفه های مشاوره و کتابخوانی در محلات حسین آباد و معصوم آباد و هیرمندشمالی، معصوم آباد و رسالت اشاره کرد.

برگزاری طرح با من بخوان با همکاری خیرین در محلات اسلام آباد و حسین آباد و هیرمند شمالی گامی در جهت تقویت سواد پایه کودکان بود نحوه اجرای طرح به این صورت بود که ابتدا مربی کتاب داستانی را برای کودکان می خواند و در مرحله بعد از کودکان درخواست می شد که کتاب خوانده شده را به صورت خلاصه بنویسند و نقاشی و کاردستی مرتبط با آن را در کلاس انجام دهند.

در محله حسین آباد ورود حوزه هنری و تشکیل گروه تئاتر و سرود از قشر نوجوان محله و تهیه مستند از افراد موفق محله از دیگر برنامه های فرهنگی اجرا شده در این محله بود که باعث ایجاد اعتماد بنفس در این قشر از جامعه محلی شد مهمتر آنکه گروه تئاتر دختران به اسم "رقیه جان" ۲ مرتبه در سینما هامون زابل و ۱ مرتبه در محله حسین آباد و ۱ مرتبه در

محلۀ اسلام آباد اکران شد که با استقبال خوب اهالی محلۀ روبرو شد. در مجموع پنج محلۀ پیراشهر زابل در زمینه اقدامات اجتماعی و فرهنگی فعالیت هایی داشته اند اما برخی محلات در این زمینه موفق تر و بهتر عمل کرده اند. علاوه بر موارد فوق در پنج محلۀ پیراشهری به کمک کتابخانه مرکزی شهر زابل، تعدادی قفسه کتاب، میز و صندلی به صورت امانت به دفاتر تسهیلگری اهداء و سپس این قفسه ها به وسیله خیرین به کتاب تجهیز شد، تجهیز کتابخانه ها باعث مراجعه قشر کودک و نوجوان به دفاتر تسهیلگری شد که این امر باعث افزایش سرانه مطالعه در این قشر شد و در کنار آن برگزاری کلاس های اوقات فراغت و کلاس های گوناگون مهارت آموزی و نیز کارگاه های گوناگون با توجه به نیاز و درخواست دانش آموزان و درخواست والدین و مربیان مدارس شد.

لازم به ذکر است که این کارگاه ها و کلاس ها توسط کارشناسان مددکار و علوم اجتماعی دفاتر برگزار می شد و در مواردی که نیاز به حضور مربی از خارج از محلۀ بود با رایزنی کارشناسان دفاتر تسهیلگری این کار انجام می شد. برگزاری جشن به مناسبت های گوناگون (عید غدیر، عید قربان، سیزده آبان و ...) و نیز برنامه های فرهنگی گوناگون مانند برگزاری مسابقات نقاشی و کاردستی را میتوان از دیگر برنامه های اجتماعی و فرهنگی در پنج محلۀ پیراشهری دانست.

در زمینه اجتماعی شناسایی کودکان کار، شناسایی افراد آسیب پذیر و در معرض آسیب و تحت پوشش قرار دادن این افراد از طریق خیرین و نیز معرفی به نهادهای خیریه، شناسایی زنان بد سرپرست و بی سرپرست و ارجاع آنها به خیرین و ارجاع به مرکز درمانی به صورت رایگان از جمله اقدامات پنج دفتر پیراشهر زابل بوده است. همچنین ارجاع کودکان بد سرپرست و بی سرپرست با معدل بالای هیجده به موسسه خیریه دارالاکرام در جهت پرداخت کمک هزینه تحصیلی و نیز اهداء لوازم التحریر و بسته های حمایتی به خانواده های این کودکان از دیگر اقدامات این دفاتر می باشد.

از اقدامات اجتماعی شاخص در محلۀ معصوم آباد برگزاری دوره های مهارت آموزی برای زنان بی سرپرست و بد سرپرست می باشد از جمله دوره های آموزشی برگزار شده برای این زنان می توان به دوره های سیاه دوزی، سوزن دوزی و خیاطی اشاره کرد شایان ذکر است این بانوان پس از مهارت آموزی، گروه های کوچک را تشکیل داده اند که پس از ثبت سفارش به صورت گروهی کار را انجام داده و محصول خود را به مشتری تحویل می دادند این گروه ها به صورت فعال تر در محلات (معصوم آباد و رسالت) حضور دارند که علت کسب رتبه برتر در بین پنج محلۀ فعالیت بیشتر این دو محلۀ در زمینه اجتماعی بوده است.

شایان ذکر است پس از اشتیاق این بانوان در جهت توسعه کسب و کارشان با رایزنی دفتر تسهیلگری دوره های آموزش فروش اینترنتی برای این بانوان برگزار شد تا بتوانند محصولات خود را در خارج از استان نیز به فروش برسانند و از این راه کسب درآمد کنند عده ای از این بانوان جهت دریافت وام خود اشتغالی به میراث فرهنگی، کمیته امداد و نیز بنیاد برکت معرفی شدند. از دیگر اقدامات برگزاری دوره های پارچه بافی برای زنان بدسرپرست و بی سرپرست و نیز به امانت دادن دستگاه پارچه بافی به بانوان علاقمند به این کار در جهت بافت پارچه و سپس خرید پارچه بافته شده از این بانوان به قیمت تضمینی می باشد.

نکته قابل ذکر در زمینه اقدامات اجتماعی این است که در پنج محلۀ پیراشهری شناسایی کودکان کار و زنان بد سرپرست و بی سرپرست انجام شده است و در هر محلۀ اقداماتی در جهت مهارت آموزی (حسین آباد برگزاری ۵ دوره مهارت آموزی، هیرمند شمالی ۸ دوره، اسلام آباد ۵ دوره) و نیز کمک به این افراد از طریق نهادهای دولتی و نیز خیریه انجام شده است. از طرفی با توجه به دسترسی کمتر زنان حاشیه شهر به مراکز بهداشتی دفاتر تسهیلگری از طریق ارتباط گیری با خیرین اقدام به توزیع بسته های بهداشتی در بین زنان نیازمند مخصوصا در زمان شیوع بیماری کرونا داشته اند. توزیع اقلامی مانند لوازم التحریر، کیف و کفش، ماسک و محلول های ضد عفونی نیز از دیگر اقلام توزیعی در بین نیازمندان محلات بوده است.

در بعد مشارکت مردم در طرح ها و کلاس های برگزار شده در دفاتر باید گفت در ابتدای ورود تسهیلگران به محلات پیراشهری همیاری و همکاری مردم با تسهیلگران بسیار کم بود اما افزایش ارتباط تسهیلگران با مردم باعث جلب اعتماد مردم محلی به تسهیلگران شد این روند تا جایی ادامه یافت که با بروز کوچک ترین مشکل در محله اهالی به دفتر تسهیلگری مراجعه میکردند و خواهان ارتباط گیری با مسئولان در جهت رفع مشکل به واسطه تسهیلگری بودند جلب اعتماد مردم محلی کم باعث افزایش مشارکت آنها در طرح ها و نیز عضویت آنها در گروه های محلی شد لازم به ذکر است که تسهیلگری اجتماع محور در محلات فوق باعث شکل گیری گروه های مردمی شده است.

از جمله گروه های مردمی شکل گرفته در این محلات می توان به گروه های کتابخوانی کودکان و نوجوانان، گروه زندگی دوباره در رابطه با کمک به افراد درگیر اعتیاد، گروه تسهیلگران حقوقی برای کمک به افرادی که نیاز به گرفتن مشاوره حقوقی در زمینه های گوناگون دارند، گروه صلح و سازش محلی که متشکل از ریش سفیدان و معتمدان هر محله هست در مواقع بروز اختلاف بین اهالی با کمک ریش سفیدان و معتمدان (در اصطلاح محلی مردم داری) سعی در رفع اختلاف دارند. استقرار مشاور در هر دفتر و ارائه انواع خدمات مشاوره (خانوادگی، تحصیلی و حقوقی) از دیگر خدمات تسهیلگران به مردم پنج محله پیراشهری است.

جدول ۴: مقایسه میانگین شاخص های اجتماعی و فرهنگی محلات هدف محله با آزمون تحلیل واریانس

متغیر	محله				مقدار F	مقدار p
	هیرمند شمالی (n=۱۳۰)	معصوم آباد (n=۹۹)	رسالت (n=۷۶)	حسین آباد (n=۳۸)		
شاخص های اجتماعی- فرهنگی	۳/۰۶ ^b	۳/۴۴ ^a	۳/۳۴ ^a	۳/۰۷ ^b	۴/۷۸	۰/۰۰۱

توجه: حروف انگلیسی نشان دهنده تفاوت معنی داری بین گروه ها است، حرف a بیانگر بالاترین میانگین و حرف b بیانگر کمترین میانگین است. چنانچه حروف میانگین ها متفاوت باشد نشان دهنده تفاوت معنی داری بین گروه ها است.

۵- بحث و فرجام

ارتقای کیفیت زندگی و کاهش مشکلات اجتماعی، هدف غایی برنامه های اجتماع محور است. به اعتقاد بسیاری از حمایت کنندگان فعالیتهای اجتماعی، هدف اصلی همه ی الگوهای مداخله ی طراحی شده بر مبنای مشارکت اجتماعی و همکاری آگاهانه مردم، حل مشکلات جوامع محلی است. با در نظر گرفتن اهمیت موضوع، این تحقیق با هدف بررسی نقش فرایندهای اجتماع محور بر توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در پیراشهر زابل انجام گرفت. با توجه به یافته های این تحقیق می توان به پرسش اساسی این تحقیق که تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور چه اثراتی در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای ادغام شده در پیراشهر زابل (اسلام آباد، حسین آباد، رسالت، هیرمند شمالی و معصوم آباد) داشته است پاسخ داد.

در این تحقیق جهت مقایسه میانگین تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور در بعد فرهنگی و اجتماعی آن از آزمون t تک نمونه ای استفاده شد. نتایج آزمون T تک نمونه ای نشان داد که بالاترین میانگین شاخص های اجتماعی- فرهنگی به ترتیب در محله معصوم آباد با میانگین ۳/۴۴، محله رسالت با میانگین ۳/۳۴، محله اسلام آباد با میانگین ۳/۳۰ می باشد و کمترین میانگین به ترتیب مربوط به محله هیرمند شمالی با میانگین ۳/۰۶ و حسین آباد با میانگین ۳/۰۷ می باشد. در ادامه میانگین تسهیلگری فرایندهای اجتماع محور در بعد اجتماعی و فرهنگی بر اساس محله ها با آزمون تحلیل واریانس یا آنوا

مقایسه شد. نتایج نشان داد بالاترین میانگین‌ها در مولفه اجتماعی-فرهنگی مربوط به دو محله معصوم آباد با (میانگین ۳/۴۴) و رسالت با (میانگین ۳/۳۴) بود که میانگین این دو محله به طور معنی داری بیشتر از دو محله هیرمند شمالی و حسین آباد بود.

با توجه به مشاهدات میدانی و اظهارات اهالی محلات در هر چهار محله پیراشهری اقدامات چشمگیر فرهنگی و اجتماعی انجام شده است اما به نظر می‌رسد در دو محله معصوم آباد و رسالت این اقدامات نمود بیشتری داشته است. دلیل کسب میانگین برتر دو محله معصوم آباد و رسالت اقدامات شاخص و برتر این دو محله نسبت به محلات دیگر است از جمله می‌توان به برگزاری برنامه فرهنگی (بی بی سنم) و پنجشنبه‌های ورزشی در محله معصوم آباد اشاره کرد این برنامه‌ها بازتاب رسانه‌ای نیز در سطح شهر زابل و نیز استان داشته است به طوری که گزارشی از برنامه فرهنگی (بی بی سنم) در شبکه استانی سیستان و بلوچستان پخش گردید. همچنین از دیگر اقدامات شاخص انجام گرفته در این محله می‌توان به رنگ آمیزی دیوارهای منازل بدون نما و قدیمی (کوچه فرخی ۱۳) اشاره کرد که با همکاری خیرین انجام شد در این کار خیرین کار خرید پمپ و نیز اهداء رنگ را بر عهده گرفتند.

یکی دیگر از اقدامات فرهنگی بسیار شاخص در محله معصوم آباد کار نقاشی درب ورودی دیوار مدرسه استثنایی پسرانه پویش (متوسطه دوم) با طرح‌های بومی و محلی (نقاشی خانه‌های کاه گلی مناطق روستایی سیستان همراه با رقص محلی مردان با لباس بومی) بود. ایده طرح توسط کارشناس اجتماعی و شهرساز دفتر تسهیلگری مطرح شد و در ادامه جهت عملیاتی کردن طرح، رنگ مورد نیاز با رایزینی با آموزش و پرورش شهر زابل تامین شد و کار نقاشی دیوار انجام گردید لازم به ذکر است در تمامی مراحل طراحی و نیز رنگ آمیزی مردم محله معصوم آباد در کنار تسهیلگران مشارکت فعال و سازنده‌ای داشتند. رنگ آمیزی دیوار این مدرسه با توجه به جانمایی مدرسه (در حاشیه شهر) و نیز تحصیل کودکان استثنایی در این مدرسه باعث ایجاد روحیه نشاط و سرزندگی در بین دانش آموزان این مدرسه گردید.

برگزاری برنامه اجتماعی - فرهنگی پنجشنبه‌های (چک چکی) در محله رسالت با اجرای برنامه‌های فرهنگی و ورزشی شاد و در کنار آن برپایی غرفه‌های (عرضه صنایع دستی بانوان محله) از دیگر اقدامات شاخص انجام شده در این دو محله می‌باشد. این اقدامات بازتاب گسترده‌ای در محلات فوق داشته و باعث شرکت گسترده اهالی این محلات در برنامه‌های فرهنگی فوق گردید. در زمینه کمک به کودکان و زنان بد سرپرست و بی سرپرست نیز محله معصوم آباد به علت ارتباط بیشتر با خیرین خارج از استان توانسته است اقدامات خوبی بخصوص در ایام اپیدیمی کرونا برای افراد نیازمند محله انجام دهد. همچنین برگزاری کلاس‌های مهارت آموزی و راه اندازی خانه مهارت و شروع به کار زنان سرپرست خانوار در خانه مهارت معصوم آباد و برگزاری هشت دوره مهارت آموزی در محله رسالت باعث گردید تا دو محله فوق نسبت به سایر محلات میانگین بالاتری را بدست آورند.

نتایج این بخش از رساله با مطالعات عباسی و صابری (۱۳۹۷) همسویی ندارد آنها در تحقیق خود نشان دادند که تسهیلگری در محله همت آباد در بعد اجتماعی در ایجاد اعتماد اجتماعی بین ساکنان نسبت به یکدیگر و نسبت به مسئولین، ایجاد مشارکت و همکاری اجتماعی بین ساکنین و ایجاد تعاملات و برابری اجتماعی در محله مطلوب نبوده است. نتایج این بخش همچنین با مطالعات مرادی و همکارانش (۱۳۹۸) همسویی دارد زیرا معتقدند مهمترین نقطه قوت تسهیلگری توجه به ارزش‌های فرهنگی و افزایش دغدغه مندی جهت مشارکت مردم برای باز آفرینی محله زینبیه است. براساس یافته‌های به دست آمده از پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد.

- با توجه به عدم وجود کتابخانه در پنج محله پیراشهری زابل و فاصله زیاد کتابخانه‌های سطح شهر از محلات فوق امکان استفاده مداوم از کتابخانه‌های سطح شهر برای اهالی ساکن در محلات پیراشهری وجود ندارد. با توجه به اینکه یکی از دلایل عدم وجود کتابخانه در محلات پیراشهری نبود زمین اهدایی برای احداث کتابخانه است خرید زمین توسط

- ستاد باز آفرینی و اختصاص بودجه توسط کتابخانه مرکزی برای ساخت و نیز تکمیل کتابخانه های نیمه کاره (محلات اسلام آباد و حسین آباد) میتواند گامی در جهت توسعه اجتماعی و فرهنگی مناطق پیراشهری باشد.
- با توجه به اجرای بیشتر برنامه های فرهنگی نهادهای گوناگون در مرکز شهر اهالی ساکن در محلات پیراشهری کمتر از این برنامه ها بهره مند می شوند، اجرای برنامه های فرهنگی مانند: اکران فیلم، اکران سرود و تئاتر، توسط نهادهایی مانند حوزه هنری و سازمان تبلیغات باعث افزایش شور و نشاط در بین اهالی محله خصوصا کودکان و نوجوانان می شود.
  - با توجه به وجود آسیب های اجتماعی فراوان در محلات پیراشهری، استفاده از ظرفیت های و استعداد های کودکان و نوجوانان این محلات و کشف استعداد های آنان و تشکیل گروه های سرود و تئاتر از کودکان این محلات و استفاده از آنها در برنامه های فرهنگی گوناگون می تواند باعث جذب کودکان و نوجوانان به این برنامه ها و از طرفی کشف و شکوفایی استعداد های آنها شود.
  - در زمینه اجتماعی استفاده از ظرفیت گروه صلح و سازش و اعطای برخی مجوز های قانونی به این گروه ها که در پنج محله پیراشهری ایجاد شده اند میتواند زمینه ساز حل و فصل اختلافات در داخل محله شود و از مراجعه افراد به دادگاه های سطح شهر و طی کردن روال اداری طولانی و وقت گیر و نیز هزینه بر جلوگیری می کند.

۶- منابع

- ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۸۹). مهاجرت های روستایی و علل و پیامدهای آن، نمونه استان سیستان و بلوچستان. *تحقیقات جغرافیایی*، ۱۶(۱)، ۱۴۳-۱۶۸. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/959261>
- ازدردی فر، فاطمه، و احمدوند، مصطفی (۱۳۹۱). پیامدهای طرح تسهیلگران بر زنان روستایی شهرستان بویر احمد (مطالعه موردی: دهستان سپیدار). *مطالعات زنان*، ۱۰(۴)، ۱۱۱-۱۳۶. <https://doi.org/10.22051/jwsps.2012.1435>
- اصفهان، زهرا، میرکاظمی، رکسانا، براتی سده، فرید، روشن پژوه، محسن، وطن پرست، ابوالفضل، مؤدب، کمال الدین، شجاع الدین، محبوبه، قائمی مود، شیدرخ، و رفیعی، حسن (۱۳۹۸). ارزشیابی طرح ارتقاء برنامه پیشگیری اجتماع محور از اعتیاد به روش مرشدگری (سرتسهیلگری)، *رفاه اجتماعی*، ۱۹(۷۵)، ۳۴-۳۲۰. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.17358191.1398.19.75.2.9>
- افروزیان، احمد (۱۳۹۴). تدوین الگوی توانمند سازی اجتماع محور در راستای توسعه پایدار سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی شهرستان بهاباد، استان یزد). رساله دکتری رشته جغرافیا گرایش برنامه ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
- بزی، خدارحم (۱۳۸۵). تحلیلی بر روند شهرنشینی و توسعه فیزیکی شهر زابل. *فضای جغرافیایی*، ۱(۲)، ۲۸-۵. https://jshsp.rasht.iau.ir/article_521946.html
- بزی، خدارحم، کیانی، اکبر، و صفرائی، عبدالغنی (۱۳۹۶). ارزیابی راهبرد توانمندسازی حاشیه نشینان در بهسازی شهر زابل. *جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای*، ۷(۲۲)، ۱۴۸-۱۲۷. <https://doi.org/10.22111/gaj.2017.3229>
- پاپلی یزدی، محمدحسین، و ابراهیمی، امیر (۱۳۸۶). *نظریه های توسعه روستایی*. تهران: انتشارات سمت. <https://samt.ac.ir/fa/book/1015>
- پیران، پرویز (۱۳۸۹). *توسعه محله ای مشارکت مینا و مشارکت محور در ایران: مورد تهران*، پروژه انباشت بوسیله از جا کندن اقتصادی از طریق بسیج اجتماعی و سپس پیش بری مردمی توسعه. سازمان نوسازی شهر تهران. <https://mapshar.com/product>
- پور افکاری، نصر الله، و قنبری، عسگر (۱۳۹۱). سازوکار توانمندسازی نیروی انسانی در مدیریت سازمان های ورزشی. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۴(۳)، ۲۶-۳۸. https://jjsds.srbiau.ac.ir/article_1864.html
- تمام شماری مناطق هدف دفاتر تسهیلگری و توسعه محلی محلات: اسلام آباد، حسین آباد، هیرمند شمالی، معصوم آباد و رسالت، ۱۳۹۸.
- زنگیسهئی، سجاد، شیخی، حجت، و برونک، فرهاد (۱۴۰۰). تسهیلگری و شکوفایی ظرفیت ها و دارایی های محلی (مطالعه موردی: محله جعفر آباد)، *مطالعات مدیریت شهری*، ۱۳(۴۵)، ۱۲-۲۶. https://ums.srbiau.ac.ir/article_18147.html
- شیخی، حجت، برونک، فرهاد، و زنگیسه یی، سجاد (۱۴۰۰). توسعه محلی و رویکرد تسهیلگری اجتماع محور (محله جعفر آباد). *چشم انداز شهرهای آینده*، ۱۲(۱)، ۶۱-۷۵. <http://jvfc.ir/article-1-81-fa.html>

- عظیمی آملی، جلال و رکن الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۳). حکمروایی روستایی (مدیریت توسعه پایدار). تهران: انتشارات سمت.
<https://samt.ac.ir/fa/book/845>
- عباس زاده، محمد، بوداقتی، علی و اقدسی علمداری، فرانک (۱۳۹۰). توانمند سازی زنان سرپرست خانوار با تاکید بر راهکارهای بومی. همایش ملی توانمندسازی با رویکرد جهاد اقتصادی در کمیته امداد امام خمینی (ره)، ۱۶۳-۱۴۰.
<https://sid.ir/paper/814727/fa>
- فتابی، مهری، سیدی، فرانک، فتابی، پریسا، و کیانی هرچگانی، الهه (۱۳۹۳). تاثیر برنامه‌های توانمند سازی با رویکرد اجتماع محور بر افزایش سرمایه‌های اجتماعی ساکنین شهر خرم آباد. مددکاری اجتماعی، ۳(۲)، ۱۱-۲.
<http://socialworkmag.ir/article-1-25-fa.html>
- قرنل سوفلو، ملیحه، و انتظام، سید علی اکبر (۱۳۹۴). بررسی رویکرد توانمندسازی درساماندهی حاشیه شهر نمونه موردی: شهرک مهدی آباد مشهد. همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران.
<https://civilica.com/doc/544811>
- کاظمیان، غلامرضا، قربانی زاده، وجه الله، و شفیعا، سعید (۱۳۹۱). دستیابی به توسعه پایدار از طریق ظرفیت اجتماعی ساکنین و فعالان اقتصادی محله غیر رسمی (مطالعه موردی: محله شمیران نو). مطالعات شهری، ۱(۴)، ۱۲-۳.
https://urbstudies.uok.ac.ir/article_3661.html
- کریمی، خدیجه، و تقی‌لو، علی اکبر (۱۳۹۹). مدیریت بحران اجتماع محور راهی به سوی توسعه پایدار. دانش پیگیری و مدیریت بحران، ۱۱(۱)، ۶۰-۷۳.
<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23225955.1399.10.1.5.1>
- کاظمی، موسی، و مالکی، مجتبی (۱۳۹۰). مقایسه نگرش خبرگان بومی و دست اندرکاران دولتی درباره رویکرد توانمندسازی اجتماع محور در توسعه محلی (مطالعه موردی بخش جلیل آباد، شهرستان ورامین). همایش ملی توانمندسازی با رویکرد جهاد اقتصادی در کمیته امداد امام خمینی (ره)، ۳۴۲-۳۲۶.
<https://sid.ir/paper/814735/fa>
- گزارش فرایند راه اندازی دفاتر تسهیلگری و توسعه محلی (۱۳۹۷). گزارش اول شرکت بین المللی نقش کلیک. معمار، ثریا (۱۳۹۴). توسعه پایدار محله ای. تهران: انتشارات جامعه شناسان.
<https://udrc.ir/images/setadmeli/g50/shora1.pdf>
<https://ketab.ir/book/2c375737-29a3-44df-89d8-a5451dd27edc>
- نوروزی، حسن، محمدی دوست، سلیمان، و یوسفی، مهران (۱۳۹۷). الزامات و ضرورت های تغییر نظام مدیریت شهری به حکمروایی خوب محلی و توانمندسازی اجتماع محور. مجموعه مطالعات هفتاد سال برنامه ریزی توسعه در ایران (جلد پنجم)، ۸۵۶-۸۴۲.
- وطن دوست، حجت، و آرمن، محمدعلی (۱۳۹۷). رویکرد اجتماع محور در پیشگیری از اعتیاد نوجوانان و جوانان: نقش تسهیلگری مرکز سلامت روان محله. سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۵(۱۸)، ۷۵-۱۰۴.
<http://publisher.dchq.ir/storage/2022-01-27/sava018.pdf>
- وطن پرست، ابوالفضل، اصفهانی، زهرا، و خزاییلی پارسا، فاطمه (۱۳۹۸). رویکرد اجتماع محور: راهنمای مداخله های محله ای ویژه تسهیلگران و فعالان برنامه های اجتماع محور. ناشر سازمان بهزیستی کشور، ویرایش دوم، تهران.
<https://www.behzisti.ir/d/2019/09/16/0/9703.pdf>
- یوسفی سادات، محرم (۱۳۹۳). راهنمای آموزش مدل توانمندسازی جوامع روستایی، تهران، پژوهشکده محیط زیست.
<https://www.arums.ac.ir/file/download/page/1500446992-javame-roostae.pdf>
- Angel, S., Sheppard, S. C. & Civco, D. L. (2015). *The Dynamics of Global Urban Expansion*. Washington, DC: World Bank, Transport, Urban Development Department.
<https://www.researchgate.net/publication/260317174>
- Cranley, L., Cummings, G., McGrath, J., Toth, F. & Estabrooks, C. (2017). Facilitation roles and characteristics associated with research use by healthcare professionals: a scoping review. *BMJ Open*. 1-18. <https://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2016-014384>
- Fadhil, M., Lubis, Z., Ismail, R., Sitorus, H. & Tobing, R. L. (2021). Village Fund Management: Pattern of Community Participation for Village Development. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(3), 65-72.
<https://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v8i3.2377>
- Hogan, C. (2002). *Understanding Facilitation theory and principles*.
https://www.google.com/books/edition/Understanding_Facilitation/Ps8aUsgOmloC?hl=en&gbpv=0

- Lee, E. & Krasny, M.E. (2021). The role of local people for collaborative management of Korean village groves. *Sustainability Science*, 16, 1017–1028. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00919-w>
- Marpaung, F.T. & Damanik. J. B. (2021). The Effect of Community Participation on the Effectiveness of the Implementation of Road Development in Sibaganding Village, Garoga District. *Jurnal Mantik*, 4(4), 2505-2511. <https://doi.org/10.35335/mantik.Vol4.2021.1200.pp2505-2511>
- Tirivanhu, P. (2020). A realist assessment of the facilitation process for improving social accountability by community based organizations, *Development Southern Africa*, 37(6), 953-970. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2020.1761295>

